

A sárga lámpa

A számottevő művészet közéleti dimenziója mindig kritikai. Mert a társadalmi lét feszültségei táplálják. A hatalom számára ezért a művészet mindig problematikus. Ha kizárná a társadalomból, akkor vele szemben ható kritikai erőt zárna ki. A hatalom számára ez önmagában jó lenne. Azonban összességében mégsem lenne jó, mert a társadalomnak szolgálni kell művészettel is. A művészet nem is hagyja magát felszámolni. A művészet legitimáló tényező. Reprezentatív eleme a társadalmi létnek.

A kritikai potenciálja pedig túlnő az adott hatalmon. Érint olyan korokat, rendszereket és hatalmakat, amelyekkel a jelen lévő hatalom szemben áll. Másrészt olyan elemeket is hordoz, amelyekhez az adott hatalom is kritikusan viszonyul. Akár önmaga, akár az általa igazgatótt társadalom működésében.

A műalkotások kritikai erejét azonban nem lehet megosztani a hatalom számára kedvező és kedvezőtlen irány szerint. Hiába hajtogatta Aczél György, hogy *Az ember tragédiáját* úgy kell megrendezni, hogy „mellettünk szóljon”, nem lehet abból kirendezni soha, ami „ellenük” szól. Persze azt sem, ami „mellettük” szól. A kapitalizmus ellen például a londoni színben.

Mindezért a hatalom viszonya a művészethez mindig ambivalens, bonyolult, problematikus. Csak az az elsőrendű és legfőbb kérdés, hogy a hatalomnak mennyiben áll módjában műalkotások sorsáról dönteni.

Ehhez képest másodrendű kérdés, miként él ezzel a lehetőséggel.

Ez különbözteti meg a diktatúrák és a demokráciák művészetpolitikáját. A diktatórikus hatalom fenntartja magának a tiltás, a tűrés és az engedélyezés monopóliumát. Demokráciában ilyen monopólium nincs. A műalkotások nyilvános bemutatása alanyi jog, amellyel természetesen mindenki lehetőségeihez képest élhet, akárcsak az egyéb jogokkal. Ezt csak nyilvános jogszabályok korlátozhatják, hatalmat gyakorló személyek vagy intézmények eseti döntései sem.

Az a feladatkör, az a politikusi szerep tehát, amely Aczél György munkásságát kitöltötte, kizárólag diktatúrában létezik. Aczél csak diktatúrában lehetett az, aki volt.

Eörsi István az aczéli kultúrpolitikát „hihetetlenül elvtelennek” nevezi.¹ A célokra vonatkozó elvek tekintetében ez a megállapítás kétségszékbe vonható, de az eszközökre vonatkozó elvek tekintetében biztosan helytáll. A kultúrpolitika két mérce kettős kötésében „elvtelenkedett”. A nyugati szabadságelv és a keleti totalitárius elv kettős kötésében. Mindkettőnek nagy volt a befolyása a magyar szellemi életben.

A belső és a külső „Nyugat” felé Aczél speciális helyzetben tevékeny-

---

¹ Lenyűgöző verőlegény volt. Interjú Eörsi Istvánnal. Készítette Gyórfy Miklós. *168 Óra*, 1989. szeptember 19.

kedő éjjeliőrnek mutatta magát, aki csak azt tiltja be, amit nagyon megszáj, vagy ami szélsőségesen kártékony. A belső és külső „Kelet” felé pedig igyekezett megjeleníteni azt a kultúrpolitikát, amely egészében és részleteiben képes a szellemi élet megformálására, tartalmának meghatározására, amelynek mindenhez köze van, és mindent a társadalom, illetve a hatalom érdekei szerint formál.

Az egyik elv azon méri az aczéli kultúrpolitikát, hogy mit tüntet el, a másik azon, hogy mit jelenít meg. Az egyik irányba azért kell felelni, ami nem jelenik meg, a másik irányba azért, ami megjelenik.

Nem vitás, hogy a szovjet, bolgár, román, kínai, mongol stb. kultúrpolitika vezetői nem vagy sokkal kevésbé voltak kitéve e kettős mérce elvtelenítő hatásának és hazugságkényszerének, mert nem ambicionálták a belső és külső „Nyugat” meggyőzését. Nem jelentettek meg például nyugati használatra beszélgetőkönyveket, amelyekben el kell mondani a nyugati közönségnek, a nyugati normákkal szembenézve, hogy „a szocialista törvények keretei között egyébként saját költségén mindenki megjelentetheti művét, vagy bérelhet galériát, hacsak nem fasiszta, fajgyűlölő, antihumánus, pornográf, haladásellenes vagy más törvénybe ütköző propagandáról van szó.”² És: „Miért nem tisztelik a tőkés országokban az ENSZ alapokmányát, amely megtiltja a háborúra uszító, a fasiszta, a fajgyűlölő propagandát? Mi Magyarországon

nem engedjük meg, hogy ilyesfajta propaganda szabad fórumot kapjon. A kizsákmányolás dicsőítését sem tűrjük. Viszont minden becsületes véleménynek teret adunk.”³ Ha Aczél nem egy elvbarát rezonőrrel, hanem egy megfelelően felkészített Peyrefitte-tel vagy Sanguinettivel áll szemben, akkor megkaphatta volna azt a kérdést, hogy *A velencei kalmár* vajon azért van-e betiltva, mert antihumánus mű, vagy azért, mert szemben áll az ENSZ alapokmányával?

Aczél a hatvanas évek végétől húsz éven át sok-sok beszédben és interjúban megismételte, hogy Magyarországon nincs fiókban igazán értékes mű, nincs valódi tehetség, aki politikai okokból ne érvényesülhetne. Ugyanebben az időszakban az „informális” Aczél sok-sok szerzőnek mondta sok-sok műről: mi tudjuk, hogy maga nem ellenség, a műve sem az, tudjuk, hogy maga egy értékes ember, majd megjelenik ez is, majd megjelenik az is, de egyelőre még nem engedélyezhetjük. Türelem, mindennek eljön az ideje.

Nem minden esetben jött el, és az idő múlásával is sokat veszíthetett a mű is és potenciális közönsége is. Az informális Aczél meghazudtolta a nyilvánosságban megjelenő, hivatalos Aczélt. Hiszen a megjelenés ígérete is, megvalósulása is annak az elismerése volt, hogy nem törvénysértő, nem értéktelen, nem a tiltás nyilvános indoklásának megfelelő mű volt addig betiltva.

Az Aczél által nyilvánosan hirdett tiltási elveket még nyilvános

² Aczél György: *Egy elmaradt vita helyett.* Kérdező Jacques De Bonis. Magvető Könyvkiadó, 1976, 170. o.

³ Aczél György: *Egy elmaradt vita helyett.* Kérdező Jacques De Bonis. Magvető Könyvkiadó, 1976, 187. o.

dokumentumok is cáfolták: „Válsághelyzetekben előfordulhat, hogy a politika kénytelen olyan műalkotások publikációja ellen hatalmi eszközzel fellépni, amelyeknek esztétikai értékét egyébként teljes mértékben elismerné – az adott helyzetben viszont a mű aktuális hatása súlyosan káros lenne. Korántsem mindig következtelenség, ha ma tiltjuk azt, amit holnap megengedünk; ez vallhat éppen a művészetpolitika történeti érzékenységére, ösztársadalmi felelősségére is.”⁴ Ebből a szempontból a „válsághelyzet” folyamatosan fennállt. Maga a pártállam volt a „helyzet”, amely a szituatív, pragmatikus, elvvel alá nem támasztható, tehát „hihetetlenül elvtelen” tiltási gyakorlatot fenntartotta és megkövetelte.

A szituatív cenzúra legtisztább esete a hivatalos iskolai tananyagban szereplő Petőfi-vers, az *Európa csendes* megzenésített változatának betiltása volt.

Egyetlen szerző sem lehetett annyira elismert vagy lojális, hogy különböző tiltási szempontok ne érinthették volna, hiszen a hivatalos kánonban a legmagasabb rangra emelt magyar költők összes verseinek kiadásaiból is kitiltottak verseket.

Aczél számára nem volt fontosabb költő József Attilánál. Az ő életművének és személyének mélyebb megismerését mégis jelentős mértékben akadályozta az Aczél vezette pártállami kultúrpolitika. Murányi Gábor tárta föl legalaposabban, mi

mindent tartottak távol a nyilvánosságtól a kincstári József Attila-kép megvédése érdekében.⁵

A Szabolcsi Miklós által szerkesztett 1957-es József Attila-émlékkönyvet kivonták a forgalomból. József Jolánnak a testvéréről írt, 1940-ben megjelent hiteles könyve helyett egy hamisított változatot írtattak vele, és azt forgalmazták a pártállam évtizedeiben. A *Szép Szót*, amelyet József Attila szerkesztőként is, költőként is uralt, a könyvtárak zárt részlegeibe számúzták, csak 1987-ben jelent meg egy antológia a folyóirat írásaiból.⁶

Csupán 1987-ben jelenhetett meg a *Kortársak József Attiláról* című alapvető jelentőségű kötet is. Erről Murányi Gábor ezt írta a megjelenése után: „Az évtizedek óta vajúdó forráskiadvány egyszer már majdnem a nagyközönség kezébe került – 1957-ben. Csakhogy akkortájt temérdek név még le sem íratthatott, nem-hogy cikket, visszaemlékezéseket közölhettek volna róluk. [...] Bizonyára nem lenne érdeketelen egyszer részletesen is nyomon követni, fordulatról fordulatra kimutatni, hogy az ötvenes évek elején elkezdett vállalkozás hányszor és éppen mely okokból feneklett meg, hogy a gyűjtést elkezdő Bokor László miért és miért éppen akkor láthatott hozzá az érdemi munkának... Halála azonban megakadályozta Bokort abban, hogy elkészüljön a végleges kézirat.”⁷

⁵ Murányi Gábor: *Szövedékek. 50 év 50 írás József Attiláról*. Kronosz Kiadó, Pécs, 2022.

⁶ Bozóki András (vál. és szerk.): *Szép szó 1936–1939*, Kossuth – Magvető Kiadó, Budapest, 1987.

⁷ Murányi Gábor: *Szövedékek. 50 év, 50 írás József Attiláról*. Kronosz Kiadó, Pécs, 2022, 67. o. Eredeti megjelenés: *Magyar Nemzet*,

⁴ Szerdahelyi István – Zoltai Dénes: Pártosság, népiesség, realizmus a hazai marxista esztétika tükrében. Kutatási jelentés. In: *Művészet és politika*. Szerkesztette Agárdi Péter. Kossuth Könyvkiadó, 1984, 97–98. o.

Vértés Györgynek a költő és a párt viszonyáról szóló hamis állításait hiába cáfolta meg Gyertyán Ervin már 1966-ban, az a cáfolat csak húsz évvel később jelenhetett meg. Koncz Zsuzsa *Jelbeszéd* című albumából kidobták a *Bolyongok* című ártatlan zsenjét, talán azért, hátha félremagyarázzák azt a sort, hogy „Merre nincs csillagfény – arra fogok menni”.

Szabolcsi Miklós József-monográfiájának a rendszerváltás után elkészült negyedik kötete tanúskodik arról, mi mindent nem írhatott meg a pártállam József Attila-felelőse a pártállam idején.

Mindehhez képest kisebb jelentősége van annak, hogy József Attila 17 éves korában írt vérszomjas irredenta versét, a *Nem! Nem! Soha!* címűt nem adták közre, mert azt a költő sem vállalta, és már a Cserépfalvinál megjelent, Bálint György szerkesztette József Attila-összesben sem volt benne.

A *Neurotikus spekulációk* című pszichoanalitikus szöveget Aczél úgy őrizte a kéziratgyűjteményében, hogy haláláig titkolta a létezését. Az ilyesféle szövegek közreadása ellen a politikai szempontoktól teljesen független érvek is szólnak. Nem lehet Aczél szemére vetni, hogy ezt a szöveget elzárta a nyilvánosság elől. Azt azonban igen, hogy a létezését is titkolta, még a kutatók elől is.

A költő halálának 75. évfordulójára részletes sajtóterv készült. Mind a négy országos napilapot Aczél György beszédének hiánytalan közlésére kötelezték. Ebben a szónok leszögezte, hogy József Attila „kommunista volt, minden sérelme, tévedése ellenére is hű maradt világné-

zetéhez”. Az volt a beszéd fő üzenete, hogy amiért a költő harcolt, mára lényegében megvalósult.⁸

József Attila kommunista korszaka után érkezett költői pályájának legmagasabb régióiba. A pártállam hivatalos József-képébe éppen az életmű legnagyobb értékei nem fértek bele. Tverdota György nyugtázza Aczél fáradozásának eredménytelenségét: „Aczél valójában csak utóvédharcot folytatott, mivelhogy az általa 1980-ban éppenséggel lezártnak hirdetett József Attila-értékelésben a következő másfél évtized döntő fordulatot hozott”.⁹

Egy-egy téma embargója – mint például a magyar kisebbségek helyzetéé 1978-ban – a lojalitásától függetlenül érintett minden szerzőt, Aczél-ig bezárólag. Amikor a vízlépcsőre mondták ki az embargót, a hivatalos álláspont legbuzgóbb képviselőinek is hallgatniuk kellett. Aczél, aki maga is ellenezte a vízlépcsőt, nem engedélyezhette az embargó idején olyan írások megjelenését, amelyek az ő álláspontját erősítették. Azt az álláspontot, amely Aczél szerint az ország érdekeit szolgálta.

Láttuk, hogy Rényi Péter 1977-es központi bizottsági fellépésének is az volt az előzménye, hogy nem engedték válaszolni az őt ért vádakra, mint ahogy néhány évvel korábban Király Istvánt sem. Maga Aczél írta le, hányszor csavarta ki a tolat egyik legfontosabb szövetségese, Kardos György kezéből.¹⁰ A Tókei Ferenc szerkesztette *Őstársadalom*

⁸ Népszabadság, 1980. április 11.

⁹ Murányi Gábor: I. m. 159. o.

¹⁰ MTA KKT Ms6051/27

és ázsiai termelési mód című kötet¹¹ bevezető tanulmánya igazán mérvadó marxista munkának számított, számtalan olvasmányjegyzékben szerepelt a magyar felsőoktatásban, de ettől még (sőt ettől még inkább) kikanyarították belőle a Trockij és Sztálin közti ellentétet tárgyaló részt. A felsorolt szerzők Aczél köréhez tartoztak.

Jancsó olaszországi filmjeit, nemcsak a botrányt kavart *Magánbűnök, közerkölcsöket*, de a *Pacifistát* és az *Attilát* sem lehetett Magyarországon látni. Akkor sem, amikor Aczél személyesen gondoskodott arról, hogy Jancsó trilógiájához legyen elég pénz, és a Gyurkó–Jancsó–Hernádi-triónak legyen színháza.

Az 1979-ben a forgalomból kivont Kun Béla-monográfia szerzője, Borsányi György addig is, azután is a Párttörténeti Intézet munkatársaként dolgozott, és a betiltás után Aczél a marxizmus tanszékek vezetőinek tanácskozásán meg is erősíti, hogy a szerző jó szándékához nem férhet kétség.¹²

Az agit-prop bizottság 1971 elején hozott határozatot arról, hogy a fontos funkciót viselt politikusok műveit ezután külön lektorok vizsgálják. A lektorok személyét a Kiadói Főigazgatóság és a TKKO javaslatára az agit-prop bizottság hagyta jóvá, kivéve, ha a politikai bizottság közvetlenül jelölt ki a szerző mellé „konzultánsokat”.¹³ A múlt és a jelen

kommunista vezetőit tehát a legmagasabb szintű kontroll alá helyezték.

Az első konzultánsokat Nemes Dezső és Óvári Miklós személyében Vas Zoltán kapta.

Vas memoárjának első és második kötete több mint egy évtizedes rendkívül fordulatossal, útlevelelkobzással, kéziratcsempészéssel, házkutatással, izgatási váddal, többszörös békekötéssel, béketöréssel, szerződés-újításokkal, a szöveg fölötti és az anyagiak fölötti végtelen egyezkedésekkel, rengeteg nyájas és goromba levélváltással bonyolított kölcsönös küszködés után jelent meg.

A két kiadott kötetben¹⁴ 1948-ig, a pártállami diktatúra megalapozásáig mesélhette el Vas az életét. Ami Aczél koráról és Aczél korának szólna, a harmadik kötet a rendszerváltás előtt nem jelenhetett meg. Amit a legmagasabb pártfunkcióban eltöltött éveiről, a félretételéről, Nagy Imréhez fűződő kapcsolatáról, 1956-os szerepéről, a snagovi deportálásról stb. írt, azt elzárták az Aczél-kor nyilvánossága elől.

Vas Zoltán 1983-ban meghalt. A harmadik kötet, amelyet Rényi Péter az 1984-es lektori jelentésében kiadathatatlannak minősített,¹⁵ kéziratban, szamizdatban terjedt a nyolcvanas évek végén, és 1990-ben jelent meg.¹⁶ A három kötet ismeretében megállapíthatjuk, hogy ennek a hosszú és drámai történetnek a fő-

cs./1971/I. ő. e.

¹¹ Tőkei Ferenc (szerk.): *Őstársadalom és ázsiai termelési mód*. Magvető Kiadó, Budapest, 1976.

¹² Gondolatok Aczél elvtársnak a marxista tanszékvezetők tanácskozásán elmondott beszédéből, 1979. november. Soltész István magándokumentációja.

¹³ Magyar Országos Levéltár, 288. fond, 36.

¹⁴ Vas Zoltán: *Viszontagságos életem*. Magvető Kiadó, Budapest, 1980 és Vas Zoltán: *Akori önmagunkról. Önéletírás II.*, Magvető Kiadó, Budapest, 1982.

¹⁵ Hajnal László Gábor: Repedeznek az ideológiai börtönfalak II., *Chicago és környéke*, 1989. szeptember 23.

¹⁶ *Betiltott könyvem. Életem III.*, Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1990.

szereplője is a rendszerhez messze-
menően lojális szerző volt.

Már az 1990-ben publikált kötet-
ből is kiderült, hogy a szerző, a szituációtól függően igen különböző
módon viszonyul Aczélhoz. Ír neki
levelet ilyen szöveggel: „Édes Gyu-
rim! Ne bántsatok olyasvalakit, aki
szívvel-lélekkel a tiétek”. Máskor
pedig lejárató kampányt szervez el-
lene: „Széles körben terjesztettem
róla írásomat a velem és kéziratom-
mal elkövetett gyalázatosságairól,
s ebben számára nem éppen örven-
detesen ismertettem múltjának és
jelenének szerintem sötét pontjait.
Nagyon kellemetlenül érintette. Ily-
lyésnél és Dérynél kezdeményezte,
hogy fékezék hadjáratomat elle-
ne.”¹⁷ Nem is eredménytelenül kez-
deményezte.

Vas Aczél György biztatására (!)
olyan memoárt írt, amely tele van
nyilvánvalóan közölhetetlen állítá-
sokkal. A Szovjetunióról is, az ötve-
nes évekről is, Kádárról is, a koalíci-
ós idők koncepciós pereiről is. Ezekre
felhívta a figyelmet a Kardos György
által írt 1971. augusztus 4-ére datált
lektori jelentés is.¹⁸ A jelentésben szó
esik Aczélról is, akit Vas mindenki-
vel szemben barátságos, udvarias, a
háta mögött azonban intrikus, bosz-
szúálló emberként jellemez. „Mivel
vívta ki Aczél elvtárs Vas Zoltán
biblikus haragját? Tekintve, ahogy
megtudjuk, kéziratát már kijuttatta
a londoni Observerhez, Aczél György
bekérte elolvasni a kéziratot. Nem
tehetett mást, mint amit tett, meg-
mondta Vasnak, hogy könyve ki-

adhatatlan, és kérte, gondoskodjon
róla, hogy külföldön se jelenhessen
meg.”¹⁹

Az állampárt vezetői attól tartot-
tak, hogy Vas Londonba kijuttatott
kézírata Nyugaton megjelenik. Eset-
leg a Vas házaspár is kint marad, és
politikai menedéjogot kér. Ezt meg-
előzendő bevonták az útleveleket.
Ez ellen Vas Zoltán és felesége is le-
vélben tiltakozott Aczélnál. Vas Zol-
tánnénak Aczél 1971. november 18-
án ezt válaszolja: sem az „Ön, sem
családtagjai útlevelet nem vettem
el”, a kérelmével az illetékeseket ke-
resse meg.²⁰

Vas Zoltán 1973. január 15-én,
amikor már az önéletrajza további
részeivel is elkészült, ezt írja Aczél-
nak: „...két esztendővel ezelőtt még
Hozzád írt levelemben elátkoztalak,
hogy önéletírásom miatt nem enged-
tél elutazni külföldre – most mégis
hálásan arról írok, hogy nélküled
új könyvem talán soha meg nem ír-
tam volna. Hálás vagyok, mert Te
kezdeményezted. Ismételt biztató-
sod nélkül nem vágtam volna neki.”
Megköszöni Aczélnek azt is, hogy
előre megkapta a könyvért a teljes
honoráriumot. Kossuth-életrajzá-
nak a megjelentetését is Aczélnek
köszöni azzal, hogy ezzel anyagi biz-
tonsága megszilárdult. Közli, hogy
egyetért Aczél kultúrpolitikájával,
és támogatja azt. Kéri, olvassa el a
kéziratot, szüksége van „bírói segít-
ségére”, aztán majd kijelöli a szerin-
te közölhető részeket Kardos György-
gyel, Vass Henrikkel egyeztetve.²¹

¹⁷ Vas Zoltán: *Betiltott könyvem*. Szabad Tér
Kiadó, 1990., 337–339. o.

¹⁸ A lektori jelentést ismerteti Kahler Frigyes,
Valóság, 1998/12.

¹⁹ Uo. 25. o.

²⁰ MTA KKT Ms6051/491

²¹ MTA KKT Ms6101/159

E levél elküldése után egy hónappal izgatás büntette miatt nyomozást rendeltek el Vas Zoltán ellen. Ha valaki olyan megállapításokat tesz a rendszerről és vezetőiről, amilyenek Vas eredeti kéziratában voltak, és azt a kéziratot Nyugatra is eljuttatja és a barátainak is odaadja, akkor izgatás vádjával letöltendő börtönbüntetést is ki lehet rá szabni. Ezt Vassal nem teheték meg sem a múltjára való tekintettel, sem azzal számolva, hogy a letartóztatás jelentős személyiséggé teszi Vast Nyugaton, és a kézírata vagy legalább annak az izgatás vádját megalapozó részletei nyilvánosságra kerülnek. Ház-
 kutatásokra, kihallgatásokra

Aczél György

azonban sor került. A nyomozás elrendelésének az értelme nyilván az volt, hogy begyűjtsék a Vasnál lévő kéziratokat és egyéb iratokat.

A nyomozást figyelmeztetéssel lezárták. Vasék ismét utazhattak külföldre. 1976-ban Vas ismét levélben fordul Aczélhoz: A határon megmotozták, kéziratot kerestek nála, elkobozták a Horthyról szóló könyvét, a noteszát, majd amikor Pestről letelefonáltak, elnézést kértek, és mindent visszaszolgáltattak. „Veled és miattad kezdődött el a rendőrség általi törvénytelen, koncepciójellelű üldöztetésem.” Öt év után „tényleg egyedül a Te dolgod és kötelességed – senki másé – intézked-

ni, hogy végleg lezáruljon”. Évekre tönkretették az életét. Egyébiránt a könyvet „a pártnak, a jövőnek írtam és nem az azonnali kiadásnak”. Nem is követeli a kiadását „nem érdemes kínlódnia rövidítéssel. Jó és tisztességes könyv rövidített formában nem lehet belőle.” Csak az üldöztetése miatt volt kénytelen a kéziratot külföldre juttatni, hogy megmentse az elkobzástól és megsemmisítéstől.

Egyébként pedig bojkott alatt áll, a könyveiről nem írnak, a rádióban, tévében nem szerepeltetik.²²

Egy évvel később már mégiscsak van rövidített változat, és Vas azt panaszolja, hogy Kardos sunnyog, a kiadása megint elmarad.²³

1978 februárjában azzal fordul

Aczélhoz a sokéves hercehurca után az immár 75 esztendő – és erre való tekintettel az igen rangos Szocialista Magyarorszáért érdemrenddel kitüntetett – szerző, hogy a Kardos György által „felküldött” kézirat eltűnt. Nincs-e „véletlenül” Aczélnál? Ha nincs, beszéljen Kardossal, szerezzé vissza a kéziratot, amelyben olyan javítások vannak, amelyeket máshová nem vezetett át. Aczél pedig olvassa el a kézirat kiadásra váró változatát, addig nem is adja le a kiadónak, mert „különösen az én kéziratom tekintetében Te vagy

²² MTA KKT Ms6101/161

²³ MTA KKT Ms6101/163

a legfelsőbb fórum. Feletted csak az Isten van!” Mintha nem is Nemes Dezsőt és Óvári Miklóst jelölte volna ki a PB a kézirat és a szerző kézben tartására. Vas is azzal hízeleg Aczélnak, hogy ő „a magyar nép érdemes olvasója”. Ebben a levelében Vas így búcsúzik: „Öllelek!”²⁴

Ez a levelezés korántsem az egyetlen, de az egyik legszemléletesebb példája annak, hogy az Aczéllal való kapcsolat milyen végletek között tudott ingadozni, s mennyire nem lehet azt egy-egy levél alapján megítélni.

A politikusok memoárjaira vonatkozó fent említett határozatot akkor hozták, amikor a pártközpontban ráeszméltek, hogy Sík Endre nyugalmazott külügyminiszter, nemrég még KB-tag *Vihar a levelet...* című memoárja, amelyet már árultak a boltokban, jelentős részben a moszkvai nagy terror éveiről szól. Mire a kiszállított példányok nagy részét eladták, a könyv forgalmazását leállították. Az agit-prop bizottság határozatába pedig beleírták, hogy a kijelölt „konzultánsoknak” a megjelent műveket is át kell vizsgálniuk azok forgalmazása előtt.

A TKKO kulturális alosztályának Rátkai Ferenc és Molnár Ferenc által készített jelentése pozitív értékelést ad a könyvről, kiemeli a szerző mértéktartását a legnehezebb moszkvai évek leírásában, s megállapítja, hogy a könyv kiadása „nem elsősorban szemléletmódja miatt vitatható, hanem azért, mert az SZKP történetének egyik olyan szakaszát érinti, amelynek értékelése még a SZU-ban sem jutott nyugvópontra”.²⁵

Aczél beszélt Sík Endrével, és személyesen biztosította a nemzetközi munkásmozgalom nyolcvanéves veteránját, hogy az iránta való tisztelet hiánytalan, csupán a könyv témájára és a szovjet elvtársakra való tekintettel kell egy időre lemondani a könyv terjesztéséről. Az illetékes miniszter, Ilku Pál azonban, úgy tűnik, nem értesült a szerző iránti tisztelet töretlenségéről, mert arról számol be Aczélnak, hogy gondoskodtak róla: a szerző egyetlen könyve se kerülhesen forgalomba.²⁶

Magától értetődően értelmeződött át a tiltás a műről a szerzőre több mint egy évtizeddel azután, hogy a hivatalos kultúrpolitikai doktrínában megjelent az az alaptétel, hogy a tiltás nem személyekre, hanem művekre és nézetekre vonatkozik.

Ezt az alaptételt sokszor félrerúgták, de fontos jelzésértéke volt. A szerzők általános letiltása egészen közönséges jelenség és bevett gyakorlat volt a hatvanas évek közepéig. Láttuk, hogy PB-határozatok is rögzítenek névre szóló általános tiltásokat. Láttuk, hogy 1956 után számos film azért maradt dobozban, illetve azért kellett átdolgozni, mert bebörtönzött vagy emigrált személy játszott benne. Sok esetben nem is tiltották be az alkotást, csak letiltották róla a szerző nevét, mint Mérayét a *Csodacsatár*, Hernádiét az *Oldás és kötés* stáblistájáról, vagy később a díszlettervező Rajk Lászlóét egy-két színlapról. Idéztük a 1979/80-as évad színházi bemutatóiról szóló előterjesztést: „Több mű bemutatásáról lebeszéltük a színházakat ... vagy a művek politikai ideológiai tehertéte-

²⁴ MTA KKT Ms6101/164

²⁵ Magyar Országos Levéltár, 288. fond, 36.

cs./1971/I. ő. e.

²⁶ Uo.

lei ... vagy pedig a szerzők személye miatt.”²⁷ A nyolcvanas évek elején intézményesítették a konzultációs listát. Ettől kezdve először félig, később – Csoóri Sándor 1983-as szilenciuma után – teljesen nyilvános és elismert volt a személyre szóló tilalom.

1956 előtt sem járt együtt feltétlenül egy mű betiltása a szerző betiltásával. 1956 után is együtt járhatott a mű betiltása a szerzőével, illetve tilthattak műveket kizárólag a szerző személye miatt. „Disszidensek” esetében ez volt a főszabály. Az ezt tagadó kultúrpolitikai doktrínának mégis van jelentősége, mert kiemeli a szerző differenciált megítélésének lehetőségét. Hangsúlyozza azt a lehetőséget, hogy betiltott mű terhével is a bevett szerzők körén belül lehet maradni, jó viszonyban lehet maradni a hatalommal.

Aczél György egy 1989-es félbemarradt interjújában maliciózan megjegyzi: „Ha ennyien hibáztatnak, bizonyára igazuk van – csak azt kellene tudni, melyek voltak a művek, amelyeket sújtott a tilalman.”²⁸

Az első és legegyszerűbb válasz erre azoknak az alapvető, történelmi jelentőségű műveknek a listája, amelyek Aczél György működésének évtizedeiben be voltak tiltva. Szolzsenyicin *Gulag-szigetcsoportja* és sok más műve. Paszternak *Doktor Zsivágója*, Orwell *Állatfarmja* és 1984-e, Koestlertől a *Sötétség délbén*. Taraszov-Rogyionov *Csokoládéja*. Václav Havel színművei. Vlagyimir Nabokov művei sem voltak jelen

1987-ig. Szabó Dezsőtől *Az elsodort falu*. Németh László: *Sorskérdések*, Faludy György: *Pokolbéli víg napjaim*. Márai Sándor *Naplói*, az *Egy polgár vallomásai* és más művei. Ebből a szempontból nincs jelentősége, hogy a 80-as években egyes Márai-műveket kiadtak volna, ha a szerző engedte volna, mert hiszen éppen a diktatúra miatt nem engedte. Zilahi Lajos, Sinkó Ervin fontos művei sem jelentek meg. Petri György nagy politikai költészetéből semmi. Konrád György, Sinkó Ervin, Lengyel József, Eörsi István, Sinka István fontos művei sem jutottak el az olvasóhoz.

E művek egy részére lehet azt mondani, hogy nem Aczélon múltott, ha akarta volna sem engedélyezhette a kiadásukat, de Aczél képviselte és vállalta azt a hatalmat, azt a „szövetségei rendszert”, amelyben nemzedékeknek úgy kellett felnőniük, hogy a korszak számos alapművét – nyugati kortársaikkal ellentétben – nem ismerhették.

Hol vannak a művek?

Egy részük a rendszerváltásig be volt tiltva, mások, amelyek, ha nem is időtállóak, de jelenállóak lehettek volna, részben elfelejtődtek, részben egy idő után eljutottak a közönséghez. Ez ugyan módosítja, de nem semmisíti meg azt a tényt, hogy be voltak tiltva. „Azért, akinek türelme volt, Magyarországon előbb-utóbb minden végbement” – mondja Aczél az életútinterjújában, és ez egy nagyon fontos és jellegzetes állítás.²⁹ Rámutat egy nagyon lényeges vá-

²⁷ Uo., 41. CS./328. ő. e.

²⁸ A halott már nem védekezhet. Interjú Aczél Györggyel. Készítette Bogácsi Erzsébet. *Nép-szabadság*, 1991. december 14.

²⁹ *Aczél György-interjú*. Készítette Hegedűs B. András, Kozák Gyula, Litván György 1989–1991-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 162. sz., 46. o.

lasztófalra Aczél és az alkotók, általában a hatalomgyakorlók és az alkotásgyakorlók között: Aczél számára az előbb és az utóbb közötti különbség szinte semmi, a türelemre intettek számára szinte minden.

1971-ben, amikor Lengyel József műve, a *Szembesítés* – „kézirát gyánánt” – megjelenik, a szerző ezt írja naplójába: „Nem olyan fontos most a *Szembesítés* kiadása, mint öt évvel ezelőtt lehetett volna.”³⁰ Ez biztos: semmilyen további kiadás nem változtathat már azon a tényen, hogy a reform előkészítésének, bevezetésének, Csehszlovákia megszállásának idején a *Szembesítés* nem lehetett jelen a magyar szellemi életben.

Karinthy Ferenc 1967 januárjában jegyzi fel Sarkadi Imre *Oszlopos Simonjáról*: 1960-ban kellett volna bemutatni, de nem merték. „Ha akkor bemutatják: bekerül a magyar színház vérkeringésébe. Ám így most stichje van.”³¹ 1967. október 27-én Karinthy megjegyzi, hogy a Madách abban az évadban csupa 10-20 éve betiltott darabot mutat be, Dürrenmatt *Nagy Romulusát*, Illyés *Kegyencét*³² és Albee színművét, a *Nem félünk a farkastól*, amelyből már rendeztek egyszer egy patyomkinpróbát, amikor Albee Magyarországon járt, de az elutazása után nyomban kivették a műsortervvből: „...azt mondták az illetékesek, hogy túl fiatal még a menyasszony, várjunk még az esküvővel. És most, amikor már a foguk kihullott... ma már jöhetnek. S az

illetékesek... majd bölcs államférfiúi iróniával meg fogják állapítani: na, mit akarnak, ugye, én már tíz éve is mondtam maguknak, hogy nem is olyan jó nő ez.”³³

Aczél egy 1963. október 10-én kelt feljegyzésében úgy fogalmaz, hogy Illyés *Kegyencét* – megfelelő módosítás után – akkor kell majd bemutatni, „amikor aktualitása Illyés célzásainak megkopott”.³⁴

Számtalan művet késleltetett kisebb vagy nagyobb mértékben a hatalom,³⁵ s amit politikai okokból nem késlettek, azt is elkésletté tette az engedélyeztetési folyamat és maga a tervezdalkodás, a gazdasági mechanizmus nehézkessége és lassúsága. A magyar szellemi élet folyamatos spät-reakcióban volt. A művek föltorlódtak a sárga lámpa előtt, amelyről nem lehetett tudni, hogy zöldre vagy pirosra vált-e.

A filmről szóló fejezetben is számos késleltetésről emlékeztünk meg, amelyek hatása vagy elgondolható, vagy nem. Ki tudja, milyen lett volna például az *Egy erkölcsös éjszaka*, ha azt Makk Károly húsz évvel korábban megrendezheti egy másik generáció színésznőivel? Tudjuk, milyen volt Psota Irén a Mutter szerepében. De nem tudhatjuk, milyen lett volna az egyik prosti szerepében.

Örkény István *Pisti a vérzivatárban* című művének bemutatóját Latinovits Zoltánnal a főszerepben

³⁰ Lengyel József *noteszeiből 1955–1975*. Válogatta Major Ottó. Magvető Könyvkiadó, 1989, 363. o.

³¹ Karinthy Ferenc: *Napló 1967–1969*. Littoria, 1993, 6. o.

³² A *Kegyenc* betiltása csak néhány évig tartott, s írott formában már 1963-ban megjelenhetett.

³³ Karinthy Ferenc: *Napló 1967–1969*. Littoria, 1993, 6. o.

³⁴ Imre Zoltán – Ring Orsolya (szerk.): *Szigorúan bizalmas. Dokumentumok a Nemzeti Színház Kádár-kori történetéhez*. Bp., Ráció, 2010, 118–121. o.

³⁵ Az elkésztés számos példájának részletes leírását adja: Domokos Mátyás: *Leletmentés*. Osiris Kiadó, 1996.

kezdtek próbálni 1969 végén, és 1970 januárjára tervezték a bemutatóját a Vígszínházban, amely elmaradt.³⁶ A művet kinyomtatták, nem lehetett tiltottnak tekinteni, mégsem engedték a színpadra 1979-ig. Latinovits Zoltán akkor már nem élt, és ha élt volna is, hol volt már a Vígszínház-tól? Hol vannak a művek? Ez a mű megvan, de hol van Latinovits Zoltán Pistije?

Hol vannak a művek...?

Részben megjelentek. De csak azért, mert nem a pártközpontban szerkesztették a lapokat. Nem Aczél György volt az összes orgánus főszerkesztője.

Hogy csak egy híres példára emlékeztessünk: Weöres Sándor *Antik eklogája* is megjelent 1964 februárjában az Új Írásban, de ezt a pártközpont rendkívül helytelennek tartotta: „Mi sem helyeseltük a vers közlését, és intézkedés történt, hogy a jövőben ne ismétlődjen hasonló dolog”, írja a pártközpont munkatársa egy „egészséges ízlésű” győri munkásnak, aki Kádárnál tiltakozott az ellen, hogy ilyen pornográf fürmedvényekre pazarolják a munkáshatalom nyomdafestékét. Egy másik, hasonló indulatokkal küszködő levélírótt Köpeczi Béla nyugtatott meg: már átalakították a szerkesztőséget, hogy ilyen hiba máskor ne forduljon elő.³⁷

Aczél a leváltott főszerkesztőnek, Illés Lajosnak azt vetette a szemére,

hogy összetéveszti a verset a csomagolópapírral. Aczél szerint Weöres azt a verset nem is akarta publikálni, csak a szerkesztőség szórakoztatására küldte be...³⁸

Kilenc hónappal korábban, 1963 májusában jelent meg ugyancsak az Új Írásban Juhász Ferenc *József Attila sírja* című verse. A *Népszabadság*ban egy kis írásban megrótták a lapot, amiért nem adta vissza a szerzőnek ezt a „trágár hasonlatokkal” zsúfolt „félkész terméket”.³⁹ Aczél ebben az esetben nem a pártlap L. R. szignóval jelentkező szerzőjére (Molnár Gál Péterre, ügynöki fedőnevén Luzsnyánszky Róbertre) támad rá, amiért a számára fontos és a bírálatól a lehetőségek határáig óvott költő művét ledorongolta – ehhez akkor még nem is volt elég nagy ember –, hanem a folyóirat főszerkesztőjére támadt rá: hogy mer olyan verset közölni, amelyért megtámadják a költőt. Miért nem húzta ki legalább a legtrágárabb képeket? Arra utasította Illés Lajost, hogy ne közöljön védőszöveget, ne ellenkezzen a *Népszabadsággal*, és egy ideig ne hozzon verset Juhásztól.⁴⁰

Aczél munkaideje nem kis részét azzal töltötte, hogy veszekedett szerkesztőségekkel, kiadókkal, kiállítókkal: miért nem zárták el a nyilvánosság elől, amit el kellett volna? Ha tehát Aczélon múltott volna, sokkal több mű, írás hiányzott volna a magyar nyilvánosságból. Sokkal több mű érte volna meg fiókban a diktatúra bukását.

³⁶ *Hétfői Hírek*, 1969. október 20.

³⁷ Az *Antik Ekloga-ügygel* kapcsolatos leveleket lásd: Magyar Országos Levéltár, 288. fond, 35. cs./1964/5. ó. e. Az ügyről lásd Hacsa [Révész Sándor]: A barbár titán és a szorgos méhek. Ritkán látható történelem, 2024. február 22. https://ritkanlathatotortenelem.blog.hu/2024/02/22/_lenn_a_selyem_bugyogo

³⁸ Illés Lajos: *Az Új Írás hőskora. Irodalmi történetek, emlékezések*. Hét Krajcár Kiadó, Budapest, 2002, 149. o.

³⁹ *Népszabadság*, 1963. május 12.

⁴⁰ Illés Lajos: I. m. 81. o.

A betiltás fogalma maga is elhomályosult, hiszen a szerkesztői és cenzori feladatkör összecsúszott. A tiltás belemosódott a szelekciós mechanizmusba, amely a legdemokratikusabb rendszerben is elvágja a felajánlott művek jelentős részének útját a nyilvánossághoz. Minél igényesebb egy szerkesztőség, egy kiadó, annál nagyobb ez a rész.

Utólag nem is lehet elkülöníteni és fölmérni a legkülönbözőbb jellegű műveknek azt a tömegét, amelyet nem minősége miatt, hanem a hatalomra való tekintettel szűrtek ki a nyilvánosságból.

Aczéltól nem állt távol, hogy kiadói döntésnek álcázza a saját tiltó döntését. Makkai Ádám 1983-ban az Egyesült Államokból küldött leveleivel megpróbálja elérni Aczélnál, hogy adják ki, illetve adják ki újra édesanyja, Ignác Rózsa műveit. Aczél nem javasolja az *Egy születésnap körül* kiadását, viszont úgy intézkedik, hogy Makkai az elutasítást ne pártálláspontként, hanem kiadói véleményként hallja. 1983 decemberében azt írja Makkainak, hogy továbbítja a kéziratot a Magvetőnek, elutasítás esetén pedig a Szépirodalminak. Miközben a kiadást elhárítja, arról tájékoztatja Makkait, hogy Magyarországon a kiadók önállóan döntenek a kéziratok sorsáról. Makkai jelzi, hogy ezt azért nem veszi be.⁴¹ Amúgy Ignác Rózsa könyvei rendszeresen megjelennek, csak azzal van gond, amely a Rákosi-korszakról szól, úgy, ahogy a hatalomnak – vagy csak Aczélnak – nem konveniál. A mű végül az Egyesült Államokban jelent meg először.

Aczélnak alkalmasint igaza lehet

abban, hogy „Franciaországban jóval több a megírt, de ki nem adott könyv, mint Magyarországon. Azt hiszem, ugyanez a helyzet a megfestett, de nyilvánosan ki nem állított festményekkel, a megírt, de elő nem adott darabokkal, zeneművekkel, amelyek fiókok mélyén hallgatnak.”⁴²

Az elmaradt vita megrendezése esetén a francia partner konzultánsai erre azt a választ javasolhatták volna, hogy minél inkább működik egy elnyomó állam politikai szelekciója, annál kevésbé működik az elnyomott társadalom minőségi-piaci szelekciója. És fordítva.

Azok a művek, amelyeknek a betiltásához (vagy átalakításához, engedélyezéséhez stb.) Aczélnak közvetlenül köze volt, csak a jéghegy csúcsát mutatják. Sokkal több mű betiltásához (engedélyezéséhez stb.) volt köze – pozitív és negatív módon egyaránt – közvetetten, tudomásán kívül azáltal, ahogy az egész szelekciós-cenzurális mechanizmust alakította, orientálta, személyekkel és orgánumokkal, intézményekkel berendezte.

Domokos Mátyás próbálta fölmérni egy tanulmányában, hogy milyen művek nem születtek meg a hatalom által előidézett körülmények miatt 1956 előtt.⁴³ Egy hasonló tanulmány a meg nem írt művek jelentős listáját állíthatná össze az 1956 utáni évtizedekből is.

Nem születtek meg például azok az írások sem, amelyeket a létre nem jöhetett függetlenebb lapok létezése

⁴² Aczél György: *Egy elmaradt vita helyett. Kérdező Jacques De Bonis*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976, 170. o.

⁴³ Domokos Mátyás: *Leltárhiány. Új Hold Év-könyv*, 1986/2, 249–287. o.

és szerkesztősége inspirált volna. A sok-sok ilyesféle lapkezdeményezésből a *Magyar Írástól* az *Eszméleten* keresztül a JAK tervezett lapján át a *Ligetig* és a *Hitelig* egyetlen lap sem született meg a pártállam felbomlása előtt.

Szűk körben terjesztett, ritkán megjelenő, a formális előírások megkerülésével grüндolt egyetemközeli lapok (*Medvetánc*, *Századvég*) kivételével egyetlenegy „alulról szerveződő” lap sem indulhatott el a rendszer felbomlása előtt. Ahogy számos írás nem született volna meg, ha nincs a *Medvetánc*, a *Századvég*, vagy nincsenek a szamizdat lapok, így számos mű nem íródott meg azáltal, hogy a felsorolt és föl nem sorolt alulról kezdeményezett lapok nem születtek meg.

Az aczéli „oroszlánordítás” – ahogy Faragó Vilmos nevezte⁴⁴ – a rendkívüli esetektől eltekintve viszszaemlékezőleg már nem vonta el a nyilvánosságtól, ami megjelent, de befolyásolta előremenőleg a szelekciós mechanizmus működését.

Aczélnak egyébként is nagyon jellemző volt az a törekvés, hogy személyesen és közvetlenül, szóban, telefonon reagáljon a szelekciós mechanizmus működésére, azt orientálja, személyes hatása alatt tartsa.

Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy – bizonyára nem mindenkinek és nem minden esetben, de – Aczélnak vissza is lehetett ordítani. Jovánovics Miklós, az *Élet és Irodalom* főszerkesztője 1978. február 28-án, kedden levelet ír Aczélnak. Ebben az áll, hogy Aczél hétfői tele-

fonja meggyőzte Jovánovicsot, hogy nem tudja a munkáját Aczél kívánalmainak megfelelően elvégezni. A rá szórt vádakat visszautasítja. Aczél indulatkitörését gerinctörési kísérletnek minősíti. „Az Ön ítélete és módszere ellentmondásban van a szerkesztőségi munkánkat elvi alapon mérlegelő illetékes párt és állami szervek álláspontjával.” Jovánovics kéri lemondásának tudomásul vételét.⁴⁵

Jovánovics még nyolc évig, 1986-ig a hetilap főszerkesztője maradt. A hétfői oroszlánordítást a levél után bizonyára engesztelő telefonhívás követte.

Veres András szerint Aczél „az ügyek intézésében jóval többre tartotta a neki személyesen elkötelezett, kipróbált híveket, mint a hivatali embereket. Így például Kardos György, a Magvető Könyvkiadó igazgatója összehasonlíthatatlanul nagyobb szerepet kapott kultúrpolitikai terveiben és manővereiben, mint a Kiadói Főigazgatóság vezetői.”⁴⁶

Kardos helyzetét és általában az Aczél által teremtett helyzeteket jól jellemzi a Kiadói Főigazgatóság kiadói osztályvezetőjének feljegyzése: „Garamvölgyi József elvtárs [ekkor az MSZMP KB osztályvezető-helyettese – R. S.] felvilágosítást kért Guevara naplójáról, és közölte, hogy a Pártközpont ebben az ügyben fenntartja magának a döntés jogát. Kérte a kézirat beküldését. Kardos elvtárs – akinél a napló fordítása van – közölte, hogy ebben az ügyben

⁴⁵ MTA KK Ms6069/75.

⁴⁶ *Írók pórázon*. A Kiadói Főigazgatóság irataiból, 1961–1970. Szerkesztette Tóth Gyula. MTA Irodalomtudományi Intézet, 1992.

⁴⁴ Faragó Vilmos: *Például én*. Z-füzetek, 1991, 23. o.

közvetlenül Aczél elvtárssal áll kapcsolatban, s ezért a kéziratot nem áll módjában elküldeni.”⁴⁷ De az is jellemző a helyzetre, hogy Kardos és Aczél összjátéka csak félig volt sikeres, mert az ügyet a pártközpontban Aczél nem tudta a saját kompetenciája alatt tartani, s el kellett fogadnia, hogy a napló csak zárt terjesztésben jelenjen meg.

Politikai, közéleti újságírás csak igen-igen korlátozott értelemben létezhetett. Nevetséges szokás téma szerint, taxatív felsorolni, miről nem lehetett írni. Hiszen semmilyen politikai és közéleti témáról nem lehetett írni ellenzéki szellemben vagy a hatalom álláspontját nyíltan, tehát érthetően és szabadon bírálva. Elképzelhetetlen lett volna egy írás megjelentetése azzal a mondattal, hogy „a párt, illetve Kádár János álláspontja helytelen, mert...”. Ami nélkül elképzelhetetlen a sajtó, a nyilvánosság a rendszerváltás óta, annak a létezése volt elképzelhetetlen a rendszerváltás előtt. A rendszerváltás után megírt és megjelent közéleti írások túlnyomó többsége a rendszerváltás előtt megírhatatlan és megjelentethetetlen lett volna. A megíratlan írásoknak, napilap- és folyóirat-publikációknak, publicisztikáknak, elemzéseknek, tanulmányoknak ez a hatalmas tömege mind ott van a pártállami hatalom számláján, amelynek Aczél is társtulajdonosa.

Nem az az értelmes kérdés tehát, hogy miről nem lehetett írni, hanem az, hogy miről lehetett *szabadon* írni. Miről lehetett a nagyvilágban létező jelentős politikai irányzatok, a liberalizmus, a konzervativizmus,

a kommunizmussal szemben álló szociáldemokrácia szelemében írni? Semmiről. Ilyen értelemben a tiltás totális volt. És szélsőséges irányzatokat nem is említettünk.

Nem létezhetett a politikai sajtóban tényfeltáró újságírás semmilyen ügyben, amelynek a feltárása a hatalom számára nem volt kívánatos. Nem lehetett tudósítani egy nem hivatalos március 15-i felvonulásról sem.

Nem csupán művek hiányoztak tehát, hanem a társadalomban betöltött szerepének megfelelő sajtó, média maga hiányzott.

Lakatos Ernő 1983. január 3-án jegyezte az Agitációs és Propaganda Tanácskozás sajtótervét: „A Népszabadság 1983. január 12-én 10-12 flekk terjedelemben ismertesse az előadói beszédet és adjon összefoglalót a vitáról is. Január 13-án 10-12 flekk terjedelemben ismertesse a jelentősebb felszólalásokat és a zárszót. A január 15-i, hétfői számban térjen vissza a tanácskozásra.” A többi jelentős médiumra is hasonlóan precíz utasítások vonatkoztak. A Magyar Rádióra például: „A 168 óra című műsor január 15-én 8-10 percen térjen vissza a konferenciára.”⁴⁸

Hogyan létezhetne érdemi politikai újságírás olyan államban, melyben a hatalom ilyen szorosan kötheti gúzsba a sajtó egészét?

Aczél György többször hivatkozott arra, hogy a sajtó nem tartozott az illetékességi körébe. Ez csak részben és nagyon szűk értelemben igaz. Miniszterelnök-helyettesi éveire pedig semmilyen értelemben, hiszen ekkor ő felügyelte a Tájékoztatási Hivatalt is. A Politikai Bizottság tagjaként pedig mindenhez köze volt. Ettől

⁴⁷ Uo. 401. o.

⁴⁸ MTA KK Ms6039/13.

függetlenül sem habozott hatalmi erejét gyakorolni a sajtó ügyeiben. Nem csak a kulturális folyóiratok főszerkesztői értekezletein volt aktívan jelen.

1973-ban kulturális KB-titkárként az Agitációs és Propaganda Osztály nem az ő felügyelete alatt állt. De elküldte nekik a megjegyzéseit a *Kutya* című lappal kapcsolatban. Nem tetszett neki, hogy a lapban egyre nagyobb teret foglal el a kutyatulajdonos sztárok népszerűsítése, és kifogásolta, hogy az üzleti hirdetések elárasztják a lapot. Az APO munkatársa, Fodor László megköszönte Aczél megjegyzéseit, és tájékoztatták őt arról, hogy berendelték a lap főszerkesztőjét, és közölték vele, hogy ha nem következik be jelentős változás, akkor fel fogják őt menteni.⁴⁹

A Belkereskedelmi Minisztérium *Utazási Magazin*jára is kiterjedt a figyelme. Nem tetszett neki a megbízott főszerkesztő *Sorrento* című cikke. A belkereskedelmi államtitkár tájékoztatja őt, hogy a szerző havi mozgóbérért megvonták, és kinevezték helyére az új főszerkesztőt.⁵⁰

Levelet írt az MSZMP KB Gazdaságpolitikai Osztályát vezető Bálint Józsefnek arról, hogy a *Magyar Panoráma* című idegenforgalmi lap utolsó száma „mérhetetlenül zagyva és unalmas”. Egyáltalán, minek adnak ki magyar nyelvű idegenforgalmi lapot? Tán útmutatóul a disszidenseknek? Továbbá: „Miért kellene nekünk a minden nyugati kisvárosban divatját múlt vetkőző számok?”⁵¹

1983-ban beszámoltatja az APO-t arról, hogy milyen körülmények között kerültek be Nyers Rezső „kényes” állításokat tartalmazó interjúja a *Süddeutsche Zeitung*ba és a *Neesweek*be.⁵²

Hol vannak a művek?

Egy részük megjelent, de csak a megbízható kiválasztottak számára. Aczél György javasolta még kezdő miniszterhelyettesként a PB 1958. január 13-i ülésén, ahol a kiadáspolitika szigorításáról volt szó, hogy szovjet és kínai mintára vezessék be a zárt könyvkiadást. 1961-től jelentek meg zárt kiadású könyvek először 200-300, majd 500 példányban.⁵³

A zártság sem volt biztosíték, ha nem a hatalom zárt. A Balázs Béla Stúdió olykor egy-egy film bemutatásához kis füzetet csatolt. Ez belső kiadvány volt, rotaprinttel készült, 500 példányban adták ki, forgalomba nem került. A zárt kiadású könyvekhez képest annyi volt a különbség, hogy nem a káderek, hanem a sajtósok zárt köre kapta meg.

A Gulyás testvérek *Vannak változások* című filmjéhez Fekete Ibo-lya szerkesztett egy ilyen füzetet, amelybe Illyés Gyulától kezdve sok jeles szerző adott anyagot. Köztük a szamizdatban publikáló tollfor-gatók is. A füzetet Rényi Péter fel-jelentette Aczélnál. Aczél leszólt. 1979 decemberében Tóth Dezső miniszterhelyettes szobájában ösz-szeterelték a Filmfőigazgatóság ve-zetőjét, a Filmtudományi Intézet igazgatóját, a Hunnia vezetőjét, a

⁴⁹ MTA KK Ms6034/260

⁵⁰ MTA KK Ms6042/43

⁵¹ MTA KK Ms6049/74

⁵² MTA KK Ms6039/70

⁵³ Kalmár Melinda: *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer 1945–1990*. Osiris Kiadó, Budapest, 2014, 146., 149. o.

Filmgyár igazgatóját, a BBS vezetőségének egy tagját, és ez a népes, magas rangú káderkoszorú vette körül a füzet szerkesztőjét és a Gulyás testvéreket, hogy érezzék tettük és a hatalom súlyát. A miniszterhelyettes felhívta a szerkesztő főnökének a figyelmét arra, hogy a beosztottja miként szolgálja az ellenséget. És a szerkesztő éppen lejáró szerződését nem is hosszabbították meg. Súlyos egzisztenciális következményei lettek a dolognak. A szerkesztőnek azután nem is lett már rendes állása a pártállamban.⁵⁴

Más művek csak kis példányszámban, kis példányszámú lapban jelenhettek meg. A nehezen túrt művek köré olyan csöndet parancsoltak, hogy a lehető legkevesebben vegyék őket észre. Vagy az olvasói igény ellenére sem jelenhettek meg új kiadásban, mint például Konrád *A látogatója*. Filmeket csak kevés helyen, kisebb helyen, ritkábban vetíthettek, színműveket kisebb játszóhelyeken, kevesebb alkalommal adhattak elő. Más alkotásokat kizárattak az elektronikus tömegkommunikációból. 1970-ben mondta Aczél egy kerekasztal-beszélgetésen, hogy zavarokat okozhat, ha például Schönberg zenéjét, „ami az akadémiai koncertterembe való, egy rádió- vagy tv-bemutató révén indokolatlan dimenzióba emelünk”.⁵⁵

Hol vannak a művek?

Eredeti formájukban sehol, mert átváltoztak. A megjelent művek igen jelentős részén dolgozott a hatalom. A könyveket meghúzták, részben átírták, a filmeket újravágták, a ver-

esköteteket megrostálták. Ahogy a szelekciós mechanizmusba, úgy szinte minden szerkesztési fázisba, a lektorálásba, a szöveggondozásba, a jegyzetapparátus, az elő- és utószók, a fül elkészítésébe, a borító megtervezésébe is beleivódtak a hatalom szempontjai.

Eörsi István 1981-ben írt egy – természetesen betiltott – kulcskomédiát *A kompromisszum* címmel,⁵⁶ amelyben megjelenítette a hatalmi szövegformáláshoz való viszony alaptípusait.

A komédiában szerepel Verebes elvtárs, akinek Aczél a modellje, az ő samesza, akinek Kardos György a modellje, egy Zoltán nevű történész, aki Déry- és Örkény-elemekből van összeállítva, és egy rebellis író, Borsi, akit a szerző természetesen önmagáról mintázott.

A magatartásformákat elkülönítő szövegszerű dilemma rendkívül jellegzetes. Zoltán, az öreg történész élete vége felé elkészül nagy művével, melynek címe: *Konzolidációk Magyarországon*. A könyvnek csupán az utolsó, összefoglaló jellegű negyven oldalával van probléma, amely „a konzolidáció áráról” szól. A kulcsmondat: „A konzolidáció vezető erői mindenkor a társadalmi béke letéteményeseinek tüntetik fel magukat, hogy elleplezzék külön érdekeiket.” Verebes elvtárs kívánsága az, hogy Zoltán ne bújjon el az általánosítás kétértelműségébe, írja meg egyenesen, hogy ez a fennálló hatalomra nem vonatkozik. Borsi arra biztatja Zoltánt, hogy ne bújjon el az általánosítás kétértelműségébe, írja meg, hogy a fennálló hatalommal kapcsolatban is

⁵⁴ Szekfü András: *Így filmeztünk* 4. 59–60. o.

⁵⁵ Aczél György: *Eszmének erejével*. Kossuth Könyvkiadó, 1971, 177. o.

⁵⁶ Eörsi István: *Kompromisszum*. Békés Mezei Könyvtár, Békéscsaba, 1992.

pontosan ez a helyzet. Verebes kívánsága is, Borsis is kielégíthető egy-két szavas módosítással. Az egyik a mű egész történelmi anyagát megnyitja a nyilvánosság előtt, és megtagadja az egész anyag tanulságát. A másik föl szabadítja a mű egészéből következő konklúziót, de betiltásra ítéli a művet, tehát elzárja azt a nyilvánosság elől. A hatalmat delegitimáló mű úgy kerülhet a nyilvánosság elé, ha a hatalmat legitimálja. Az Aczél-korszak kiadványaiban számtalan ilyen konklúzióelhárító, a mű aktuális érvényét visszavevő hatalmi ihletésű megjegyzéssel találkozunk. Jancsó Miklósnak ilyen funkciójú nyilatkozatot kellett a *Szegénylegények* után küldenie.⁵⁷

Köpeczi Béla egyik feljegyzésében Illyés *Kegyencével* kapcsolatban egyértelműen fogalmaz: „A Madách Színház csak akkor adja elő *Kegyenc* című drámáját, ha az átdolgozás félreérthetetlenül megmondja, milyen hatalomról beszél.”⁵⁸

Aczél 1977. június 24-én levélben figyelmezteti Kardos Györgyöt, hogy Váci Mihály *Utazás Bürokranéziában* című kötetének szövegét személyesen vizsgálja át. Nem csak további kihagyásokra és átírásokra van szükség – a szerző halála után hét évvel –, de előszó is kell, amely világossá teszi, hogy a szatirikus verses regény az ötvenes évekről szól.⁵⁹

Gyakorta a kritikának kellett elhatárolni a műveket a kor Magyarországra vonatkozó tanulságoktól, vagy azért, hogy a művet védjék a hatalommal szemben, vagy azért, hogy a hatalmat védjék a művel szemben.

Mindezt összevéve nem lehet kétséges, hogy a magyar szellemi élet hatalmi okokból elszenvedett vesztesége hatalmas és csak részben mérhető fel. Ugyanakkor persze ezzel kapcsolatban is fölvethető a kérdés, hogy mihez képest. Nyilván nem az Aczél-ellenes ortodox-sztálinista szárny által képviselt alternatívához képest.

Viszont az sem igaz, hogy Aczél a lehető legalacsonyabb szinten tartotta ezt a veszteséget, mert sok mindent tett szubjektivitásának engedve is, más okokból is, amely ezt az állítást nem engedi meg.

Ehhez még azt is hozzá kell tennünk, hogy Aczélnek döntő szerepe volt abban, hogy különbözőbb területeken olyan, a rendszer iránt feltétlenül elkötelezett, de nagyon eredményes menedzserek működtek, akik a veszteségek, korlátozások és szűkösségek ellenére gazdag kulturális életet tudtak teremteni: Kardos György, Bors Jenő, Lakatos Éva, Dósai István, Újhelyi Szilárd, Nemeskürty István és mások.

Kevesen vonják kétségbe, hogy Aczél szubjektivizmusa, személyes elfogultságai kultúrpolitikai hatóerővé váltak. Csak annak a megítélésében vannak különbségek, hogy ezt elsődleges vagy másodlagos jelentőségű tényezőnek kell-e tekinteni.

Sokan tartják sznobnak Aczélt, s a sznobizmusának általában pozitív szerepet tulajdonítanak. Szabó Miklós például a „sok tekintetben nagyon előnyösen sznob Aczél-vezetésről” beszél.⁶⁰ Szerdahelyi István a következőképpen kapcsolja össze

⁵⁷ Népszabadság, 1966. március 19.

⁵⁸ MTA KK Ms6068/25.

⁵⁹ PIM 60008/6

⁶⁰ Interjú Szabó Miklóssal. In: Csizmadia Ervin: *A magyar demokratikus ellenzék (1968–1988). Interjúk.* T-Twins Kiadó, 1995, 85. o.

Aczél „sznobizmusának” pozitív és szubjektivizmusának negatív hatásait: Aczél „önálló ítéletalkotásra, az értékek akár megközelítő felismerésére képtelen volt, kulturális politikájának lényege voltaképpen az, hogy az agitpropos és belügyér szempontokkal szemben a sznob közvélekedés értékrendjét érvényesítette. Az adott viszonyok között ez óriási előrelépés volt, de – a sznobizmus divathullámai igen változóak lévén – mindebből következetlen, kiszámíthatatlan értékrendi káosz keletkezett.”⁶¹

Szerdahelyi megállapításának második része kevésbé tűnik meg-alapozottnak. A naprakészség, a divatkövetés sznobizmusa éppenséggel nem jellemző Aczélra. Az ő sznobizmusa konzervatív jellegű volt. Ő az értékállandóság és az értékelés-állandóság biztonságát kereste. Azáltal, hogy Aczél értelmiségiként, a magyar szellemi elit beltagjaként kívánta ellátni a szellemi élet – Veres Péter szavaival – „hivatalból való gondviselőjének”⁶² szerepét, igen nagy terhet rakott a saját értékítéleteire. Túlelmelte őket a hatalmi-politikai szempontokon. Ez a tény fölfokozta Aczélnek a saját értelmiségi identitásával kapcsolatos bizonytalanságait. Nem volt meg a külső referenciája, de valószínűleg a belső biztonsága sem ahhoz a mérvadósághoz, amely a feladattudatához hozzátartozott. Ebben a bizonytalanságban szolgált támaszul a tőle függetlenül kialakult értékrend, nagyságrend, respektus, klasz-

szikusság, a Parnasszus tiszteletén alapuló sznobizmus.

Aczél sznobizmusának az volt a közhasznú vonása, hogy – érzékeny lévén a maga értelmiségi identitására – nem kívánt mérvadó körökben nagynak elismert művek és alkotók börtönőreiként mutatkozni.

Aczél szubjektivizmusa nagyjából ott kezdődött, ahol a sznobizmus adta biztonság véget ért. Egyrészt a populáris kultúránál. Másrészt azoknál az alkotóknál, akikről nem lehetett tudni, hogy tíz év múlva klasszikusok lesznek, vagy senkik se lesznek.

Aczélnek a kortárs művészet megítélésében egy biztos kapaszkodója volt: az életet igenlő, illetve az életet tagadó, a történelem, a művészet, önmaga értelmét igenlő, illetve tagadó művészet dichotómiája. Nem lépett túl Lukácson, még akkor sem, amikor Lukács avantgárd-szemléletének fogyatékoságait emlegette.⁶³

A hatvanas években a „pesszimista, nihilista, formalista” stb. művészet betörése, térhódítása ellen rengetegen tiltakoztak a legkülönbözőbb szellemi irányzatok oldaláról. Veres Pétertől Lengyel Józsefig. Idéztük őket az avantgádról szóló fejezetben is.

Aczél művészetszemléletét az az optimista problémacentrizmus uralta, amelyről már korábban beszéltünk: Aczélra jellemző álláspont, hogy vitatkozhatunk József Attila haláláról, betegségéről, kudarcos életéről, de József Attila azért József Attila, mert „művészileg legyőzte a megvallott szorongást”.⁶⁴

⁶¹ Szerdahelyi István: Aczél György és az elenzék. *Ezredvég*, 1995/4, 90. o.

⁶² Veres Péter Aczél Györgyhez írott leveléből idézi Ständeisky Éva: A belügy, a párt és a népi írók, 2000, 2002/szeptember.

⁶³ Aczél György: *Elvtársunk, Lukács György*. Akadémiai Kiadó, 1987, 45. o.

⁶⁴ „én, József Attila, itt vagyok”. In: Aczél

Bartókot Aczél úgy fogadtatja el magával, mint a század roppant szenvedéseit megjelenítő és legyőző, az ember végső legyőzhetetlenségét hirdető művészt,⁶⁵ ami nem feltétlenül releváns olvasata Bartók életművének. És folytathatnánk a sort a Petőfiről, a Derkovitsról, a szocialista művészcsopotról szóló Aczél-beszédekkel. A Bartók-émlékbeszédből is kiderül, hogy Aczél Bartók műveit is csak irodalmiasan tudja megragadni. Ott, ahol megvan a verbális átfordítás közvetlen lehetősége, ahol segítségére van vagy a mű szövege vagy egy Bartóktól származó szöveg. (Bár nehéz lenne megmondani, hogy Bartók egyetlen operájának, *A kék-szakállú herceg várának* a szövegéből hogy hámozná ki Aczél a humanista optimizmust.)

Aczél nemigen tudott mit kezdeni azokkal a művekkel, amelyek ezt az átfordítási lehetőséget nem adják meg. Ezzel persze nem volt egyedül, még kisebbségben sem, még az értelmiségi elit körében sem. Csak neki hivatalból kezdeni kellett valamit azzal is, amivel nem tudott.

Mélyen átélt fölháborodással ostromozta beszédeiben azokat, akik megengedik, hogy művészet címen, az állam pénzén, „eltépett kartonlapot”⁶⁶ vagy „wc-pumpát”⁶⁷ lehessen kiállítani. Formális jegyek alapján bélyegzett meg alkotásokat és irányzatokat.

Ennek eklatáns példája, hogy amikor Kósa Ferenc a BBS soros

vezetőjeként győzködté Aczél, hogy bemutathassák Huszárik Zoltán remekművét, az *Elégiát*, Aczél így reagált: „ez egy löcentrikus film, mit akar ezzel. Nekünk embercentrikus művészet kell.”⁶⁸

Aczélban kétségtelenül voltak előítéletek. Elég, ha egy korábban már említett esetre emlékeztetünk: a Szolnok megyei párttitkár azzal telefonált rá egy *Macbeth*-előadás kapcsán, hogy hallja: sárral dobálóznak a szolnoki színpadon, és ez már mégiscsak sok.⁶⁹

Aczél értékítéletére számos esetben hatással volt az alkotó, a művész magánélete. Általában ellenszenvvel viseltetett a zűrös életet élő művészek iránt, s ezzel az ellenszenvvel tekintett a műveikre is. Ez a tényező jelentősen befolyásolhatta például Kondor Béla pályáját.

A beat-pop-rock zene helyzete érdekesen mutatja, hogy Aczél miként érvényesíti és miként nem érvényesíti a maga ízlését.

Aczél lenézte a populáris műfajokat, a tömegkultúrát. A Bogácsi Erzsébet által készített interjúbán maga is említi, hogy a beatzenét ki nem állhatja, mégis Magyarországon terjedt el először a blokk országában.⁷⁰

Erdős Péter könnyűzenei menedzser életútinterjúja szerint a hatvanas évek végén a minisztérium (és a KISZ) erőteljesen támogatta a popzene felfuttatását. Aczél már akkor is rángatózott, ha szó került a pop-

---

György: *Jövőt mutató elődök*. Gondolat Könyvkiadó, 1986, 126. o.

⁶⁵ Bartók útjai. In: Aczél György: *Jövőt mutató elődök*. Gondolat Könyvkiadó, 1986, 139–151. o.

⁶⁶ Aczél György: *Folytatás és megújulás*. Gondolat Könyvkiadó, 1980, 398–399. o.

⁶⁷ Aczél György: *Szocializmus, nemzet, kultúra*. Kossuth Könyvkiadó, 1985, 324–325. o.

---

⁶⁸ Szekfü András: *Így filmeztünk 2.*, 59. o.

⁶⁹ Bogácsi Erzsébet: *Rivaldazárlat*. Dovin Kiadó, 1991, 110. o.

⁷⁰ A halott már nem védekezhet. Interjú Aczél Györggyel. Készítette Bogácsi Erzsébet. *Nép-szabadság*, 1991. december 14.

zenéről. Szörnyűnek találta, hogy ilyen zene egyáltalán létezik, de a popzene felfuttatásának stratégiáját jóváhagyta, és az ellenérzéseit „stratégiai szinten” nem érvényesítette.

A szubjektív ellenszenvét rész kérdésekben működtette. Ilyen rész kérdésekben viszont gyakran telefonált Erdős Péternek⁷¹ is, Bors Jenőnek is. Bors Jenő: „Az Aczél György nevével fémjelzett kultúrpolitika érdekes módon a limonádét egy fokkal talán még jobban utálta, mint a társadalmi töltetű beatzenét. Az első időkben nagyon sok letolást kaptam azért, hogy miért adunk ki olyan sok »szemetet«, majd még azal az ötlettel is előállt, hogy miért nem íratunk komoly költőkkel – például Juhász Ferencsel – dalszövegeket. Számukra a bárgyúság és a giccs néha nagyobb gondot jelentett, mint amikor Bródy János túlmént a megengedett határon.”⁷²

Az Illés együttes politikai megítélésének és kezelésének az íve az 1968-as díjözöntől a 1970-es letiltáson át a 1973-as izgatási perig pontosan követi a reform sorsának az ívét – Aczél KB-titkárságának az ívét. Az együttes Aczél első KB-titkári periódusának elején ért a csúcsra, és a végén oszlott fel. A különböző jelentős együttesek, irányzatok pályájának politikai logikáját Aczél ízlése általában kevésbé módosította.

1983-ban, amikor Erdős Péter megírta a *Röpirat a szennyhullámról* című dolgozatát, amelyben egy lendülettel egy szemétdombra, a társadalomel-

lenesség szemétdombjára gereblyézte össze a fasisztoid ellenzékiesség és a nyugatos ellenzékiesség – egyaránt általa betiltott – megzenésített jelenségeit – például a CPG-t és Hobót –, Aczél lelkesen mögé állt. Az ÉS-ben akarta megjelentetni a *Röpiratot*, de az Jovánovics Miklós ellenkezése folytán a *Kritikában* jelent meg,⁷³ és hatalmas vitát kavart.⁷⁴

Csatári Bencének a Kádár-korszak könnyűzenei politikáját elemző művéből⁷⁵ mélyebben is megismerhetjük Aczél viszonyulását a populáris zenéhez. Kultúrpolitikusi pályája kezdetén az ötvenes évek könnyűzenei politikáját vitte tovább. A budapesti pártbizottság ülésén 1957 szeptemberében így beszélt: „Menjenek táncolni fiataljaink, ha ezt szeretik, de ne tőrjünk a jampeceket. A Szovjetunióban is vannak jampecek, de sokkal kisebb számban, mint nálunk, azért, mert ott színházban, cirkuszban és mindenütt kigúnyolják őket. Valami ilyesmit kellene nálunk is csinálni.”⁷⁶

1958 augusztusában egy feljegyzésében azt írja, hogy a dzsessz pesszimizmushoz és egzaltációhoz vezet, „a társadalom fő kérdéseiről eltereli a figyelmet” és „amerikanista életformát” terjeszt. Sajnálja, hogy háttérbe szorul a kórusmozgalom, a tömegdal.⁷⁷

Még az olyan „illelmes” könnyűzenét sem szerette, amelyet a Záray-Vámosi házaspár művelt. Záray Márta abban az 1958-as levelében,

⁷³ *Kritika*, 1983/7.

⁷⁴ *Erdős Péter-interjú*. Készítette Acsay Judit 1988-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 73. sz., 174–176. o.

⁷⁵ Csatári Bence: *Az ész a fontos, nem a haj. A Kádár-korszak könnyűzenei politikája*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2015.

⁷⁶ I. m. 36. o.

⁷⁷ I. m. 51. o.

⁷¹ *Erdős Péter-interjú*. Készítette Acsay Judit 1988-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 73. sz., 156–157. o.

⁷² A szó veszélyes. Interjú Bors Jenővel. In: Illés szerkesztés. *Új Magyarország*, különkiadás, 1996. május.

amelyben ecseteli rossz élet- és lakáskörülményeiket, megjegyzi: „Jól tudom, hogy Miniszterhelyettes Elvtárs nem kedveli a könnyű műfajt, ezt meg is mondotta nekem.”⁷⁸

1964-ben Aczél a KISZ vezetői előtt kárhoztatta a Ki mit tud?-on feltűnt zenekarokat, hogy dilettantizmusuk ellenére hivatásosakká váltak, és „alvilági helyeken folytatták működésüket, hol a huligánok alkották a közönségüket”.⁷⁹

1966-ban a Zeneművészek Szövetségében kifejtette, hogy az új gazdasági mechanizmusban el kell különíteni az igazi művészetet a szórakoztató műfajoktól. A szórakoztató műfajokat nem kell támogatni, csak túrni.⁸⁰

Aczél szerint a rádióban és a televízióban csökkenteni kellene a tánczene műsoridejét. Egyes zenekarokat, többek között az Illés együttest meg is kellett volna szüntetni. 1963-ban, amikor a Sportcsarnokban az Illés zenekar koncertje alatt a közönség őrjöngött, az agitprop bizottság foglalkozott is az együttes feloszlításának lehetőségével.⁸¹ Szőnyi Tamás szerint központi bizottsági dokumentum is van arról, hogy az Illés együttest fel akarták oszlatni.⁸²

---

⁷⁸ I. m. 53. o.

⁷⁹ I. m. 101. o.

⁸⁰ I. m. 85. o.

⁸¹ I. m. 103. o.

⁸² Novák Árpád: *Tiltott zenék. A kultúrpolitika és a szubkultúrák viszonya Aczél György korszakában*. Egyetemi diplomadolgozat, kézirat, ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Budapest, 2010.

A Szörényi Szabolcshoz és Tolcsvay Lászlóhoz kötődő 1969-es pécsi kukarugdosási per, az Illés 1970-es londoni interjújának az ügye és következményei, valamint a Bródy János ellen indult 1973-as izgatási per függetlenek voltak az együttes zenéjétől, de Aczél felfogásában ilyen zenéből ilyen deviáns magatartás következett, és, mint említettük, föl is lépett Bródy felmentése ellen még a jogerős ítélet megszületése előtt.

A TKKO munkatársának, Rátki Andrásnak a feljegyzése szerint Aczél akadályozta meg, hogy a Fővárosi Operettszínházban bemutassák a *Jézus Krisztus Szupersztárt*.⁸³

1971-ben Aczél a TKKO vezetőihez írott levelében féltette a jövő tanárainak nemzedékét Zalatnay Saroltától, az Illés együttestől, Tolcsvayéktól.⁸⁴

Ettől persze még Zalatnay 1979-ben kérhetett is és kapott is Aczélától jelentős támogatást a lakásvásárlásához.⁸⁵

Aczél üzent Pentz Zsoltnak a Nemzetközi Koncert Igazgatóság könnyűzenei osztálya vezetőjének, amikor megtudta, hogy Koós János a Szovjetunióban nemcsak magyarul és oroszul, hanem angolul is énekelt: hogy képzelik, hogy az imperializmus nótáit éneklik magyar énekesek a Szovjetunióban?⁸⁶

---

⁸³ Csatári Bence: *Az ész a fontos, nem a haj. A Kádár-korszak könnyűzenei politikája*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2015. 143. o.

⁸⁴ I. m. 206. o.

⁸⁵ I. m. 229. o.

⁸⁶ I. m. 255. o.